

Polska po 20 latach wolności

Data opublikowania: 07.07.2015

Zrecenzował(a) dr Ryszard Skrzypiec Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Ważne dla życia społecznego wydarzenia skłaniają do okresowego formułowania refleksji na temat ich samych oraz wywołanych przez nie skutków. Recenzowana praca, która stanowi pokłosie zorganizowanej w 2009 roku przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego konferencji pt. „Polska po 20 latach wolności”, jest przejawem tego typu zbiorowego namysłu nad dwoma dekadami przemian społecznych w naszym kraju. Jednak, jak zaznaczają redaktorzy tomu, nie jest jedynie pokonferencyjnym zbiorem tekstów, ponieważ wśród 30 opublikowanych w nim artykułów autorstwa pracowników i doktorantów Instytutu znalazły się także i takie, które napisano specjalnie do tego wydania. Zebrany w tomie materiał podzielono na sześć tematycznych części, z których dwie odnoszą się do instytucji (instytucje polityki, instytucje i systemy społeczne), jedna do wartości (przemiany struktur i wartości), a trzy do tożsamości (naród, gender, polityka pamięci). Taki podział zasadniczo odpowiada sformułowanemu we wstępie założeniu, „że dla socjologa najważniejsze są wzajemne związki między instytucjonalnymi, strukturalnymi i kulturowymi wymiarami transformującego się społeczeństwa” (s. 7).

Opublikowane w recenzowanym tomie teksty to zarówno artykuły o charakterze sprawozdawczym, napisane na podstawie autorskich badań ich autorów (np. „Społeczne światy szkół katolickich” Magdaleny Smak-Wójcickiej), jak i przeglądowym, będące refleksją nad stanem badań i dyskursu naukowego oraz publicznego wokół wybranego aspektu życia społecznego (np. „Polskie spory ideowe i nasze rozmowy o pamięci” Pawła Śpiewaka). Mieszczące się zarówno w nurcie porównawczych badań ilościowych (np. Maciej Gdula „Transformacja i system klasowy w Polsce”), jak i studia przypadków (np. Ewa Nowicka, „Obcy wśród nas. Afrykanie w Polsce”). Poszczególne części, na które została podzielona publikacja różnią się podejściem do podjętego w nich tematu i liczbą opublikowanych w nich tekstów: od trzech do siedmiu artykułów.

Część „Instytucje polityki” zawiera pięć artykułów zasadniczo odnoszących się do zagadnień związanych z problematyką samorządności, demokracji, obywateli i ich kompetencji, społeczeństwa obywatelskiego, wyborców, partii politycznych czy systemów wyborczych. Wymienione problemy są stale obecne zarówno w piśmiennictwie naukowym, jak i w publicystyce. Zaprezentowane w tomie podejście do problematyki wydaje się nieortodoksyjne. Po pierwsze, żaden z opublikowanych artykułów nie odnosi się wprost do nowych zjawisk w tym obszarze funkcjonowania społeczeństwa (np. nowe formy partycypacji obywatelskiej, nowi aktorzy sceny politycznej). Po drugie, co prawda autorzy identyfikują liczne dysfunkcje funkcjonowania demokracji w naszym kraju, jak np. warunkowane nierównościami społeczno-ekonomicznymi blokady szans uczestnictwa w procesach politycznych (Adam Przeworski), znaczny odsetek społeczeństwa kontestującego procedury

demokratyczne (Tadeusz Szawiel, Jacek Raciborski), czy wymuszoną zmianami prawa wyborczego konsolidację systemu partyjnego (Tomasz Zając). Zabrakło refleksji nad możliwymi konsekwencjami tych dysfunkcji w bliższej i dalszej przyszłości, zaś sformułowane przez autorów wnioski wydają się – w świetle dynamiki zmian społecznych, która pomimo upływu dwóch dekad właściwie nie osłabła – nazbyt uspokajające. Co wyraźnie wybrzmiewa w takich konkluzjach, jak np.: „I choć współlistnienie porządku i nieingerencji w demokracjach nie jest łatwe, żaden inny system polityczny nawet nie zbliża się do jej osiągnięcia” (Przeworski, s. 52), czy „W tej perspektywie ułomność praktyk obywatelskich w ciągu ostatniego dwudziestolecia nie może prowadzić do jakichś szczególnie pesymistycznych wniosków. Lepiej nigdy nie było” (Raciborski, s. 114).

Część zatytułowana „Instytucje i systemy społeczne” zawiera sześć artykułów podejmujących problematykę funkcjonowania rynku pracy, ochrony zdrowia, edukacji, lokalnych ośrodków kultury, szkół katolickich i wojska. O ile pierwsze trzy zagadnienia należą do kanonu tematów rozpraw socjologicznych, ale także m.in. ekonomicznych, prawnych, pedagogicznych i są stale obecne w piśmiennictwie i dyskursie publicznym, to trzy kolejne rzadziej podejmowane są w publikacjach okresowo podsumowujących bilans zmian społecznych. Jednak dzięki ich uwzględnieniu poszerzono horyzont postrzegania zmiany społecznej o niezwykle istotną, z punktu widzenia funkcjonowania współczesnych społeczeństw, perspektywę mezo, instytucji często określanych terminem pośredniczących. Ważnym w tej części tomu tekstem jest analiza dwóch dekad funkcjonowania rynku pracy w Polsce autorstwa Wiesławy Kozek. Autorka zderza ze sobą dwie przeciwstawne wizje tego problemu: ekonomiczną i socjologiczną. Pracy jako towaru w pierwszej części, versus pracy jako wartości społecznej w drugiej. Kozek identyfikuje szereg procesów, które dokonały się w okresie 20 lat, w szczególności instytucjonalizację rynku, rozejście się pierwotnych wyobrażeń o zbliżaniu się polskiego rynku pracy do idealnego modelu, w którym pracodawcy i pracownicy w równym stopniu kierują się zasadą maksymalizacji korzyści z praktycznym funkcjonowaniem rynku pracy, w którym w ostatnim czasie wyraźnie zaznacza się dominacja pracodawcy. Europeizację czy szerzej – globalizację rynku pracy – oraz związaną z tym zmianę charakteru zatrudnienia i postaw wobec świadczenia pracy. Zmiana postaw wobec pracy przede wszystkim obserwowana jest w pokoleniu dorastającym w okresie transformacji (określanym terminem „Pokolenia Y”). I polega m.in. na akceptacji niepewności zatrudnienia, rozwoju zachowań indywidualistycznych, koncentracji na sobie i własnej ścieżce kariery. Podsumowując swoje rozważania autorka zadaje pytanie o szanse zbudowania – przede wszystkim przez „Pokolenie Y” – rynku pracy, na którym praca przestanie być jedynie towarem. Pytanie, które nic nie straciło na aktualności po upływie połowy dekady, w którym to czasie jeszcze nasiliły się zjawiska zatrudnienia „śmieciowego” i prekaryzacji pracy.

Część „Przemiany struktur i wartości” zawiera sześć artykułów w większości poświęconych podstawowym problemom związanym z tytułową tematyką. Znajdują się tu jednak także analizy zmian systemu wartości czy struktury klasowej, które są rzadziej obecne w głównym nurcie debat naukowych czy publicznych (duch kapitalizmu, związki religii z pluralizmem społeczeństwa pokomunistycznego). Na uwagę zasługuje artykuł Izabeli Bukraby-Rylskiej, która nie tylko mierzy się z tematem, czyli omówieniem przemian i kondycji wsi polskiej postrzeganych w perspektywie długiego trwania, a nie wyłącznie dwóch dekad transformacji, ale także podejmuje polemikę z dominującym w socjologii wsi, czy generalnie socjologii polskiej, modernizacyjnym paradygmatem rozwoju społecznego. Autorka dowodzi, że w świetle danych empirycznych, dominujący w dyskursie naukowym i debacie publicznej obraz polskiej wsi i rolnictwa jako hamulca rozwoju naszego kraju jest

nieprawdziwy. Kończy artykuł wizją losu Polski tożsamego z losem – sportretowanego przez Oskara Wilde'a – Doriana Gay'a, o ile tylko – jak pisze – „spełnią się marzenia tych socjologów, co to 'chłopu żywemu nie przepuszczą', o deruralizacji, dezagrarnizacji i depeasantyzacji polskiej wsi" (s. 293). Wizją, która ma przekonać o szkodliwości jednostronnego podejścia do złożonych procesów społecznych, a takimi w opinii autorski są przemiany zachodzące na polskiej wsi.

Ostatnie trzy części tomu składają się na blok poświęcony zagadnieniom tożsamości. Najobszerniejsza, zawierająca siedem tekstów, jest część czwarta dotycząca problematyki narodowej i etnicznej, co istotne, z perspektywy relacji własnej grupy narodowej z „innym”. Nawet, jeśli tym innym są Polacy, tyle że od ponad półwieku mieszkający poza ojczyzną. Kategoria innego w opublikowanych w zbiorze artykułach została potraktowana dość szeroko i obejmuje zarówno tradycyjnie obecny w polskim dyskursie naukowym i publicznym stosunek do Żydów, zamieszkujących obszar naszego państwa mniejszości narodowych i etnicznych, obcych kulturowo emigrantów z krajów Afryki, jak i napływających do naszego kraju uchodźców politycznych. Ponadto artykuły obejmują także słabiej wybrzmiewające zagadnienia czystek etnicznych na obszarze państwa polskiego, czy wreszcie problem repatriantów, głównie ze Wschodu. Robert Wyszyński podsumowując analizę dwóch dekad polityki państwa polskiego wobec tej grupy, szczególnie blado wypadającej na tle polityk sąsiadujących z nami państw, określa repatriantów mianem „obcy wśród swoich” (s. 420). To znaczy, że po pokonaniu barier związanych z powrotem do ojczyzny muszą zmierzyć się z barierami do adaptacji do nowego środowiska społecznego.

Ostatnie dwie części tomu, piąta – poświęcona problematyce gender i szósta – polityce pamięci zawierają jedynie po trzy teksty. Za *novum* w części dotyczącej problematyki gender można uznać artykuł Agaty Urbanik wykraczający poza dominującą w debacie naukowej i publicznej perspektywę nierówności społecznych warunkowanych płcią i blokad możliwości manifestacji odmiennych orientacji seksualnych. Autorka łączy w nim dwie perspektywy: ageizmu (dyskryminacji ze względu na wiek) i seksizmu (dyskryminacji ze względu na płeć). Przedmiotem jej zainteresowania są dokonujące się w ramach procesu transformacji kulturowej przemiany stylu życia kobiet w wieku emerytalnym oraz ich zderzenie z oczekiwaniami otoczenia: od „tradycyjnego”, polegającego na pomocy rodzinie, czyli wykonywania „kobiecych czynności w czasie wolnym”, do „indywidualistycznego” zakładającego ich indywidualny samorozwój (s. 465–466). Podsumowując: autorka stwierdza, że warunkiem wykrystalizowania się „siwej tożsamości”, rozwoju „ruchów seniorskich, aktywnie kształtujących rzeczywistość społeczną”, jest wzrost stopnia zatrudnienia i aktywności publicznej tej kategorii społecznej (s. 481).

W ostatniej części tomu pomieszczono artykuły z zakresu – jak to napisano we wstępie – jednego z „najszybciej rozwijających się interdyscyplinarnych kierunków współczesnej humanistyki i nauk społecznych”, czyli badań na pamięcią (s. 22). Mamy tu zatem analizę polskich sporów o pamięć historii najnowszej, a właściwie rozliczenia z polskim antysemityzmem i dziedzictwem komunizmu, prowadzone zarówno przez „elity opiniotwórcze” (Śpiewak, s. 503), jak i zawodowych historyków. Jednak ważnym tekstem w tej części tomu jest artykuł Karoliny Wigury, która bada stosowaną po doświadczeniach II wojny światowej instytucję czy wręcz rytuał politycznych przeprosin jako jeden z licznych mechanizmów kształtowania tożsamości społeczeństwa polskiego.

Siłą rzeczy zawartość tomu nie wyczerpuje problematyki nawet poszczególnych tematów, na który został podzielony, nie wspominając już o pełnym katalogu przemian wywołanych wydarzeniami roku 1989. W każdej z części z łatwością można wskazać istotne zagadnienia, które nie zostały poruszone (np. w części „Instytucje i systemy społeczne” są to sądownictwo czy policja, w części „Przemiany struktur i wartości” prawa człowieka, korupcja). Tym samym otrzymujemy obraz zainteresowań poznawczych autorów. Pytania rodzi nie tyle wyodrębnienie trzech części poświęconych tożsamości, a właściwie tożsamościom, co brak w tomie wyjaśnienia ich wzajemnych powiązań, szczególnie pomiędzy częścią dotyczącą tożsamości narodowej i pamięci historycznej. Artykuły opublikowane w tej drugiej właściwie z powodzeniem mogłyby znaleźć się w tej drugiej.

I wreszcie warto postawić pytanie o uniwersalność sformułowań zawartych w zebranych w tomie artykułach. Do czego, szczególnie w świetle ostatnich istotnych przewartościowań krajowej sceny politycznej (w ciągu ostatnich dwóch-trzech lat, zaś szczególnie w 2015 roku obserwuje się narastanie kontestacji dotychczasowego sposobu rządzenia, spadek popularności partii obozu władzy, dekompozycję lewicowych ugrupowań parlamentarnych, wzrost popularności partii prawicowych, w tym skrajnie prawicowych oraz formowanie się licznych inicjatyw o charakterze politycznym), skłania sformułowana przez Tadeusza Szawiel w artykule poświęconym konsolidacji demokracji w Polsce konstatacja, że „Młodzi Polacy nie różnią się znacząco od starszych pokoleń” jeśli chodzi o akceptację demokracji i sposoby jej praktykowania (s. 79).

Sposób cytowania:

Ryszard Skrzypiec: Recenzja: Marta Bucholc; Sławomir Mandes; Tadeusz Szawiel; Joanna Wawrzyniak (red.): Polska po 20 latach wolności, 2011, w: <https://www.pol-int.org/pl/publikationen/polska-po-20-latach-wolnoci#r2833>.

<https://www.pol-int.org/pl/publikationen/polska-po-20-latach-wolnoci?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=2833>